

добродетели, в името на които се явява такъв мъстит сѣдия. Доброто има стойност само тогава, когато то може да има съприкосновение с онова добро в човешкото сѣрдце, което никога не умира, колкото и да бѣде атрофирано.

Михайловски поставя пред себе си некакви сухи възвишени добродетели, и кани слабите на подвиг. И като вижда че никой го не последва, той крещи, порицава, заклина, до като най-после изтощен и възмутен сам падна от своята, гордата висота. Така ще бѣде когато подвигът не се явява като резултат на непосредствено влечение, а е чисто разсѣдочно убеждение, в което хората могат да се накарат да поверват, но не и да се жертвуват за неговото възтѣржествуване.

Михайловски минава за религиозен човек. Но аз всеки път, когато чета, каквото и да било негово произведение, с което иска да буди у хората религиозни чувства и настроения съм чувствувал непоносимия хлад, що вее от неговите образи и настроения. Най-силно затрогващите негови произведения карат да се чувствуваш като в мрачен, византийски храм в които студените, строги, сухи всезнатни погледи на светиите, правят да изтрѣпваш, и да си спомняш само страшния сѣд. В очите им виждаш недостѣпни за любов и умиление сѣрдца; нищо у тях не говори, че те слушат човешките молитви, че мѣлостиво могат да утешат и великодушно да простят. Те искат от хората подчинение, трепет и себе отричане, но не обещават нито милост, нито утешение, нито спасение. А хората всекога се нуждаят от любов, която да сгрее сѣрдцата им, утешение, което да успокои развѣлнуваните и изгубили равновесие съвестни.

Тази е и непримиримата разлика между неумолимото безмилостно язичество и любвеобилното християнство. И Михайловски е по-скоро езичник, отколкото тих, смирен и верващ християнин в всепобедната любов.

Като образец на такава душевна чистота, може да послужи умилно рисувания портрет на Ева Кабзамалова. Това бездушно същество, в което се отражава, както в студено огледало, обезобразената душа на Шарлаганова, не буди у читателя ни сенка от любов и симпатия към себе си. То е неспособно нито за миг поне да сгрее изгубилото своята топлота сѣрдце на Шарлаганов. А това би било и един висш художествен момент. Има момент, когато негодуванието ти против нея е по-големо отколкото против окончателно падналия Шарлаганов. А това говори и за студеното сѣрдце на автора ѝ, — Въобще хората на тази аскетическа нравственост, която проповедва Михайловски са най-мъститите, най-жестоките, и нравственоста им служи като най-изтънчено оръжие против хората. Те не се удовлетворяват с това че презират и